

BALÁZS ABLONCZY

Strážcovia. Stratégie viacnásobnej identity¹

Typologická rozdielnosť medzi kultúrnym a politickým národom je stálou témou sociológie, kultúrnej antropológie a široko chápaného výskumu menšín. Dnes už mnohí myslitelia spochybňujú, že oba modely, ktoré vznikli, resp. boli vytvorené v priebehu 19. storočia podľa vzorov francúzskeho a nemeckého národného vývinu, sú v ostrom protiklade a nemajú mnoho styčných bodov,² alebo, že by boli nevhodné na uchopenie jednotlivých javov moderného národného vývinu.³ Obom pojmom je viac-menej vlastná striktná kategorizácia a vymedzené používanie pojmov. Z toho dôvodu druh „skupinizmu“⁴, ktorý za záštitu národných identít považuje zvnútra homogénne a zvonka zasa jasne a ostro ohraničené komunity, často neberie na vedomie nespočetné formy prezentácie/prežívania individuálnej identity. Nedokáže si nič počať so skupinovými identitami na periférii veľkých národných identít alebo reflektujúcimi životné situácie, nachádzajúce sa v podmnožine viacerých národov.⁵ Samotná identita sa (najmä v menšinovom prostredí) objavuje ako súbor nespočetných faktorov, čo dnes používané národné pojmy nezohľadňujú.⁶ Maďarský verejný diskurz uprednostňuje najmä pojem kultúrny národ (hoci podľa niektorých výskumov sa chápanie pojmu národ v maďarskej verejnej mienke v poslednom čase posúva – zjednodušene povedané – k pojmu politický národ), teda zdôrazňuje význam kultúrneho spoločenstva, jazyka, histórie, spoločných symbolov a mýtov.⁷

Koncepcia kultúrneho národa len zriedkavo pozná nevyhranené, viacnásobné alebo hybridné identity. Nie štandardne prežívaná, chápaná identita je často predmetom nepochopenia, odsúdenia. Verejný diskurz často nálepkuje javy, ktoré nezapadajú do jeho chápania, ako „poruchy identity“, asimiláciu považuje za stratu. (Kultúrny) národ sa v mnohých prípadoch snaží o exkluzivitu a nedokáže integrovať partikularizmy.⁸ Paradigmatickým príkladom tohto výlučného

¹ Pôvodná publikácia: Ablonczy, Balázs: Örzök. A többes identitás stratégiái. In: Ablonczy Balázs: *Nyombiztosítás. Letűnt magyarok. Kisebbség- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Pozsony, 2011. 51–68.

² Dieckhoff, 2004. 298–311.

³ Brubaker, 1999. 55–71.

⁴ Rogers Brubaker v pôvodnej štúdiu používa výraz „groupism“. Vid' Brubaker, 2005. 112.

⁵ O rôznych formách maďarskej identity vid' obrazec v článku Nándora Bárdiho. Bárdi, 2006. 10.

⁶ László Szarka sa vo svojej knihe pokúša vydeliť typológiu stredoeurópskych menšín a menšín v Maďarsku. Szarka, 2004. 113–128 a 193–209.

⁷ Örkény, 2004. 7–27.

⁸ Gellner, 1995. 200–202.

chápania je román Viktora Rákosiho *Elnémult harangok* (Zmlknuté zvony), ktorý bol populárny v prvej polovici minulého storočia. V prostredí, ktoré je v národnom (maďarsko-rumunskom) a náboženskom (reformovano-ortodoxnom) zmysle výrazne vymedzené, každý ústupok, stiahnutie sa ohrozuje konečný výsledok „boja“ a ten, ktorý sa ho dopustil, je prinajmenšom slaboch, v horšom prípade zradca. Slabochoch – ako hrdinu románu Pála Simándyho – čaká zatratenie.

Asimilácia s väčšinovým národom alebo práve disimilácia od menšiny/väčšiny nikdy nie je jednostupňový proces. László Gyurgyík v jednej štúdií zobrazil tento jav koncentrickými kruhmi, pričom v procese zmeny identity pokladá za primárne jadrové dimenzie asimilácie (kultúrna alebo štrukturálna asimilácia, intergeneračné alebo intrageneračné premiešanie atď.). Vo vonkajších vrstvách sa podľa neho umiestňujú demografické faktory a faktory súvisiace so štruktúrou obce a na periférii sa nachádzajú aspekty súvisiace so štruktúrou spoločnosti (vzdelanie, zamestnanie, finančná situácia atď.).⁹ Éva Kovács poukázala na postupnosť zmeny identity vo výskume zameranom na košických Židov v medzivojnovom období. Tento proces v niektorých prípadoch nie je ani priamočiary: veľmi ľahko ustrnie v jednej alebo druhej fáze (politická disimilácia ešte áno – osoby nehlasujú za maďarské strany, vzdialia sa od oficiálnej politiky Maďarska –, ale kultúrna disimilácia už nie), a to pri zachovaní takých základných prvkov identity ako je, napríklad, maďarský jazyk.¹⁰

Nižšie sa – na základe niekoľkých prípadových štúdií – pokúsím vyargumentovať dôvody, prečo sa oplatí venovať pozornosť existencii dvojakých alebo mnohorakých identít. Striktne vymedzené národné pojmy neberú do úvahy nevyhranené, prechodné stavy bytia, v jednotlivých prípadoch urýchľujú disimiláciu a nedokážu osloviť jedincov, ktorí nezapadajú do schém. Moje myšlienkové pochody nie sú apológiou identít „ani tu, ani tam“, zdecimovaného materinského jazyka, komunikácie v zmiešanom jazyku alebo s politickým úmyslom vykonštruovaných identít, ale pokusom o pochopenie identity okrajových skupín, ktorých kultúrny horizont sa líši od kultúrneho horizontu väčšiny.

I. Knieža

Čitatelia denníka *Prágai Magyar Hírlap* si mohli 21. augusta 1923 na štvrtej strane prečítať zvláštnu správu. Uštipačný článok s názvom *Bývalé maďarské knieža „sa vracia do lona svojho národa“* informoval o tom, že knieža Livius Odescalchi,

⁹ Obrazec vid' Gyurgyík, 2005. 208.

¹⁰ Kovács, 2004.

žijúci v Solčanoch pri Nitre, zverejnil 3. augusta manifest, ktorým sa obrátil na svojich vrstovníkov.¹¹ Bývalých maďarských statkárov z Horného Uhorska v ňom žiada, aby sa nestiahli nadurdene do ústrania, ale aby sa prihlásili k svojej pôvodnej identite a identifikovali sa s cieľmi novej Československej republiky. Tento ich krok by mohol mať podobný význam ako pripojenie sa časti francúzskej šľachty k republike (*les ralliés*). S cieľom nájsť nepopierateľné dôkazy o slovenských koreňoch maďarskej šľachty a postaviť „zlatý most“ vedúci k novému štátu, zvolal 2. septembra do Štubne zhromaždenie, ktorého sa môžu zúčastniť len tí, ktorí mali pred rokom 1848 uhorský pôvod. Veľmi pohrdlivý komentár denníka vyzdvihol tie stránky manifestu, ktoré „vzbudzujú úsmev“.

Maďarské veľvyslanectvo v Prahe, ktoré Budapešť požiadala o informácie, koncom augusta o autorovi proklamácie referovalo, že už pred niekoľkými mesiacmi sa ponúkol československej vláde, že pre ňu získa podporu magnátov. Zástupca vlády ponuku odmietol, pričom signalizoval, že majetky kniežaťa nebudú v nijakom prípade vyňaté z pozemkovej reformy. Barón Frigyes Villani vo svojej správe dodal aj to, že na základe všeobecne rozšíreného názoru knieža nie je celkom príčetné a „nedá sa brať vážne“.¹²

Livius Odescalchi sa narodil roku 1863 v Solčanoch a bol potomkom sriemskych kniežat talianskeho pôvodu, ktorí v 18. storočí získali uhorský indigenát. Jeho otec, Arthur, bol v období dualizmu známou, trochu čudáckou postavou dobového verejného života. Ako člen hornej komory uhorského snemu bol jedným z iniciátorov presídlenia bukovinských Sikulov do ich rodiska, *Maďarská akadémia vied* ocenila jeho heraldické a genealogické dielo a zvolila ho za svojho člena, bol aj jedným z predstaviteľov *Maďarskej historickej spoločnosti*. Zároveň sa však o ňom vedelo aj to, že popri „ohnivom vlastenectve“ má isté „sklony k romantike“, čo sa okrem iného prejavovalo tým, že jeho sluhovia a personál kaštieľa museli nosiť stredoveký, resp. staromaďarský odev, pričom aj jeho životný štýl bol stredoveký. Okrem toho bol členom Istóczyho *Antisemitskej strany*.¹³ Mal sedem detí z troch manželstiev, najstarší bol Livius, ktorý na rozdiel od otca veľmi na seba neupozorňoval. Aj on bol členom hornej komory snemu, cestoval a poľoval. Počas ciest sa uňho prebudil záujem o Albánsko, v roku 1913 napísal o svojich tamojších zážitkoch knihu (*Albanien, ein Hilfruf!*) a v kuloároch sa vedelo aj o tom, že sa uchádzal o albánsky trón. Jeho manželka pochádzala zo sedmohradskej rodiny Zeykovcov, narodili sa im tri deti.

¹¹ Egy volt magyar herceg „visszatér nemzete kebelébe“. In: *Prágai Magyar Hírlap*, 21. 8. 1923, 4.

¹² MNL OL K 64. 9. cs. 41. t. 1923-41-496res. Veľvyslanec Frigyes Villani ministromi zahraničných vecí Gézovi Daruvárymu, Praha, 30. 8. 1923.

¹³ Szabó, 2004. 114.

Zasadnutie v Štubni sa napokon kvôli komunálnym voľbám na Slovensku nekonalo. Knieža sa však nevzdával. Niekoľkokrát publikoval v periodiku *Hlinkovej slovenskej ľudovej strany Slovákov* a na stránkach denníka *Národné Noviny*. O dva roky na základe svojich článkov spolu s Jozefom Škultétym, jedným z veteránov slovenského národného hnutia, napísal knihu, v ktorej detailne rozvinul svoje názory.¹⁴ Základný tón knihy udávalo motto *Krv není voda!*

Podľa manifestu, zverejneného v knihe, je tvrdenie, že „dnešné polozenie bývalého uhorského zemianstva v Československej republike nemôže obstáť“, výsledkom mylného hodnotenia situácie. Táto šľachta totiž, „ako sa dokázalo dôkladnými historickými štúdiami“, nemá maďarský, ale slovenský pôvod, je potomkom prastarej slovenskej šľachty. Zviazanosť uhorským kráľom v roku 1918 zanikla, preto v prípade zmeny orientácie nemôže byť ani reč o vlastizrade alebo obracaní kabátov.¹⁵ K „dôkladným historickým štúdiám“ sa síce nevyjadril, no tvrdil, že slovenská šľachta získala svoje postavenie od Svätopluka, jeho syna, resp. Boleslava Chrabrého, prípadne od jeho syna Mieczysława II. Do 11. storočia totiž patrilo toto územie k Poľsku, teda tisícročné maďarsko-slovenské spolunažívanie označuje nanajvýš osemsto rokov.¹⁶ Táto maďarská šľachta sa neskôr, v presne nevymedzenom čase, pripojila k Uhorskému kráľovstvu. Vonkajším prejavom želaného návratu k slovenskému národu by, napríklad, mohlo byť to, keby Csákyovci vypustili zo svojho mena ypsilon – navrhovalo knieža. Odescalchi zdôraznil autochtonnosť maďarskej šľachty na Slovensku (na rozdiel od Čech) a tvrdil, že národnostné prenasledovanie a prechmaty po roku 1868 sú dielom jednotlivých renegátov, statkári sa na nich nijako nepodieľali. Ponúkol aj alternatívnu interpretáciu dejín, keďže Maďari prišli do Karpatskej kotliny na Svätoplukovo pozvanie, oba národy, maďarský a slovenský, vždy žili v bratskom spoločenstve. V závere svojej knihy vyzval založiť komitét s cieľom spojiť sa so slovenským sedliactvom.¹⁷ Zároveň publikoval obsah svojich memoárov (tie však nikdy nevyšli), v ktorom okrem svojich albánskych kontaktov a zahraničných ciest zdôraznil aj svoju spoluprácu so slovenským národným hnutím: Pavlom Mudroňom, Matúšom Dulom, Svetozárom Hurbanom Vajanským a ich zahraničným patrónom Wickhamom-Stedom. Toto pomerne nekoherentné chápanie dejín (zdôrazňujúce bratské spolunažívanie, pričom úmyselne skracuje jeho dĺžku), narcistické vložky a odvolávanie sa na rozširujúcu sa masovú základňu, je samo osebe sotva zaujímavé. Pozornosť si však zaslúži Odescalchiho

¹⁴ Odescalchi-Škultéty, 1925.

¹⁵ Tenže, 14.

¹⁶ Tenže, 37-38.

¹⁷ Tenže, 132.

snaha 1. zdôrazniť úzku vzájomnú odkázanosť Maďarov a Slovákov a ich podobný osud, 2. vyzdvihnúť zmluvný charakter tohto vzťahu, 3. prisúdiť vlastnej spoločenskej vrstve etnický (slovenský) pôvod, 4. pričom sa rozhodne (hoci s jemne paternalistickým tónom) obrátil na „jednoduchý ľud“, čo bolo u sriemskeho kniežaťa v každom prípade nezvyčajné. Zdôraznil napríklad to, že slovenským voličom Ľudovej strany v Nitre nosil chlieb a mokol s nimi v daždi.

Niektorým svojim názorom zostal pravdepodobne verný aj neskôr: v roku 1927 slovenský teológ a politik, ktorý pracoval ako maďarský agent, hlásil do Budapešti, že bol oslovený kniežaťom, ktoré sa ho pokúsilo presvedčiť, aby od Andreja Hlinku prevzal vedenie Ľudovej strany, lebo mnohí sú veľmi nespokojní so starnúcim kňazom, aby sa spojil s takisto klerikálnou Československou stranou Ľudovou (a jej politikom Koze Matejovom) a po návrate domov má úspech zaručený. Autor hlásenia bol presvedčený o tom, že knieža bolo vyslané Prahou, a to, že sa nemôžeme myliť v osobe, signalizuje fakt, že Odescalchi zopakoval svoje argumenty, vrátane toho, že Maďari vládli na Hornej zemi len osemsto rokov.¹⁸

Reakcie okolia „na vyčnievanie z radu“ boli rôznorodé: od povýšenectva deníka *Prágai Magyar Hírlap* až po jednoznačné odmietnutie alebo mlčanie. Jeden z členov rodiny Odescalchiovcov, Sándor Erba Odescalchi, ktorý nám zanechal zo spoločensko-historického hľadiska mimoriadne zaujímavé memoáre, hodnotí Liviovo „počestenie“ a novopečenú demokratickosť jednoznačne pejoratívne.¹⁹ Azda ešte veľavravnejšie sú spomienky Eugénie, vlastnej dcéry kniežaťa: „nevera voči národu“ sa tabuizovala. Nikdy nespomína svojho otca, ktorý na jeseň 1918 neprišiel na jej svadbu, niekoľkými slovami sa zmieni len o jeho smrti a dodáva: „Už dosť dlho som nevidela otca, nevedela som, v akom duševnom rozpoložení a za akých okolností sa rozlúčil so svetom.“²⁰ V medzivojnovom období však často jazdila z Juhoslávie, kde žila, odpočinúť si na Slovensko, najmä do Lomnice, pričom podľa svojich memoárov ani raz nenavštívila svojho otca. O jeho smrti sa nezmiene ani *Prágai Magyar Hírlap*, ktorý inak pravidelne informoval o spoločenskom dianí. (Na rozdiel od toho noviny, napríklad, v roku 1925 zverejnili – pravda, platený – článok o smrti Arthura Odescalchiho a v roku 1938 detailne informovali o smrti Gézu Andrásyho, ktorý skončil niekoľko dní po kniežati).

V dobovom krajne pravicovom / radikálne pravicovom / völkisch prípadne Ľudoveckom (posledné dva nemusia byť bezpodmienečne totožné)²¹ diskurze fi-

¹⁸ MNL OL K 64 22. cs., 7/b. t. 179res-7/b-1927. Správa Ferencja Jehlicsku, Bécs, 15. apríl 1927.

¹⁹ Odescalchi, 1991. 229.

²⁰ Odescalchi, 1987. 262.

²¹ Vid' Romsics, 2004. 69-75.

gurovali aristokrati (nebudaj mešťania / príslušníci strednej triedy) kvôli svojmu cudziemu pôvodu, ergo „vykorenenosti“ ako prekážka realizácie národných cieľov, ako kvôli svojmu pôvodu *a priori* nepriateľská skupina.²² Nestalo sa to síce v Hornom Uhorsku, no výhrady voči aristokratom dobre odzrkadľuje prípad, keď po skončení srbskej okupácie Baranskej župy v auguste 1921 inteligencia zo Sellye napadla miestneho statkára, grófa Ivána Draskovicha. Vyčítali mu, že sa zasadzoval za to, aby oblasť Ormánság zostala pod juhoslovanskou správou, že neoslavuje 15. marec (vraj so slovami „Das ist eine Dummheit“ vovliekol do kaštieľa svoje deti, ktoré sledovali dedinské oslavy), nedovolí im hovoriť po maďarsky a tajne má dvojité občianstvo. Navyše počas srbskej okupácie vyhlásil, že „on nie je Maďar. On od 25 alebo 26 rokov býva vo Varaždínskej župe [...], teda je štátny občan Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov“. Jeho neskorší udavač argumentoval, že aj Draskovichovi predkovia boli dovtedy uhorskí občania, boli medzi nimi dokonca aj uhorskí hlavní župani. Gróf na to hrdo reagoval, že medzi jeho predkami neboli len hlavní župani, ale aj arcibiskupi v Kalocsi, no vtedy v tom nebol rozdiel, lebo „všetci patrili ku krajinám uhorskej svätej koruny“. Zmienku o svojom členstve v hornej komore Uhorského snemu odmietol s tým, že v nej len ako delegát zastupoval zhromaždenie chorvátskej provincie. Gróf požiadal reformovaného kňaza, ktorý s ním polemizoval, aby „v čo najširšom okruhu rozhlásil, že on nie je Maďar“. Pikantnosť prípadu zvyšuje aj to, že rozhovor sa evidentne konal v maďarčine.²³ Očakávaná, ktoré mali oficiálne orgány Maďarska voči maďarským „historickým triedam“, dobre odzrkadľuje aj správa diplomacie v Československu, ktorá sa takisto zrodila začiatkom dvadsiatych rokov. Grófa Emila Myrbacha, statkára z Vrábľov, ktorý absolvoval sondujúce rokovania s českou agrárnou stranou, maďarský veľvyslanec v Prahe upozornil: „Maďari, a najmä tí, ktorí patria k maďarskej historickej triede, v nijakom prípade nemôžu podporiť oficiálne české strany, a to ani v prípade, keby vďaka tomu unikli pred majetkovou reformou“, na čo Myrbach trochu zaspätkoval a snažil sa bagatelizovať význam rokovaní.²⁴ (Hoci sa neskôr našli maďarskí aristokrati – napríklad gróf János Pálffy –, ktorí kortešovali za českú agrárnu

²² Základný postoj ľudovcov dobre zhrnuli dva články (okrem mnohých ďalších) jednej z našich referenčných osôb, Dezső Szabóho: A magyar középosztály megteremtése, resp. A magyar paraszt. Szabó, 1991. 167–200.

²³ MNL OL K 64 9. cs. 41. t., 1923-41-458res. Vyhlásenie reformovaného kňaza Jánosa Jávora zo Sellye a obvodného notára Dezső Morvaiho. Sellye, 19. 4. 1923. Jeden zo zdrojov spája v spise „odnárodnenie“ grófa s jeho novou manželkou rakúskeho pôvodu. O Draskovichovi treba vedieť aj to, že v roku 1944 ukrýval poľských utečencov a počas vlády nyilasovcov bol zadržaný.

²⁴ MNL OL K 64 9. cs. 41. t., 1923-41-591res, Vyslanec Frigyes Villani ministromi Gézovi Daruvárymu, Praha, 25. 10. 1923.

stranu). Manželka Gyulu Andrásyho vo švajčiarskej emigrácii tvrdo napadla grófkú Wenckheim (ktorá nenávidela Nemcov a v gombíkovej dierke nosila českého leva) so slovami: „Nekonečne sa mi protiví, že rodená Maďarka dokáže v takýchto časoch takto nepekne zaprieť svoju vlasť.“²⁵ Je nesporné, že jednotlivých aristokratov s nevyhranenou identitou mohla pozemková reforma skutočne motivovať k tomu, aby podporili novú štátnu moc: na Slovensku bol takýmto prípadom napríklad gróf Károly Zay.²⁶ To však nie je dostatočné vysvetlenie pre správanie Livia Odescalchiho. Pri vytvorení novej (prípadne hybridnej) identity neslobodno zabúdať ani na možné psychologické, nebodaj narcistické motívy. Na dokázanie vplyvu podobných motívov síce nemáme k dispozícii dostatok údajov, no k regresívnemu narcizmu sa mohla zľahka pridružiť frustrácia (nedostatok lásky) zo starého, autoritárskeho otca, ktorý zdôrazňoval svoju spätosť s maďarskou národnou kultúrou (staromaďarský odev, verejné funkcie, politické stanoviská atď.).²⁷

No je možné aj to, že v osobe Odescalchiho máme do činenia len s bláznivým aristokratom, a náš model stroskotá po zverejnení novoobjavených prameňov. Naše iné údaje ilustrujúce správanie aristokratov poukazujú na to, že takéto správanie bolo možné, dokonca bolo aj realitou, i keď nie masovou.

II. Archivár

24. februára 1938 večer o pol siedmej v miestnosti budapeštianskeho *Maďarského turistického spolku* na József körút 23 zasadal výbor *Spolku Banskoštiavničanov*, ktorý združoval utečencov z Hornej zeme. Na požiadanie predsedu Jánosa Ertla správca Rezső Székely informoval o príjmoch z decembrového mikulášskeho a kultúrneho podujatia (z prvého bol čistý príjem 59, z druhého zasa 154 pengő 35 halierov) a prítomných oboznámil s prípravami na oslavu 15. marca (navrhol krátky program, slávnostný príhovor mala predniesť členka spolku Anna Liszkay). Pokladník László Kiss zasa informoval o financiách týkajúcich sa pamätnej knihy vydanéj v roku 1936 (o dlhu tlačiarňi vo výške 300 pengő). Pred koncom stretnutia už účastníci zrejme mysleli na večeru, ktorá ich čakala v reštaurácii Bandl, keď v bode „rôzne“ predseda prečítal list člena výboru Rezső Tirtsa,

²⁵ MNL OL P 4, Andrásyho pozostalosť, 1. škatuľa. 330. t. Denník Andrásy Gyuláné, zápis z 15. 3. 1919.

²⁶ Pozsonyi magyar: Felvidéki levél. In: *Pesti Napló*, 7. 2. 1939, 1–2. Tenže: Pozsonyi válasz. In: *Pesti Napló*, 12. 2. 1939, 8. O Zayovi a jeho aktivitách viď aj Kovács, 1981. 168–169.

²⁷ O narcizme súhrnne: Bakó, 2004. 55–59.

v ktorom upozornil na to, že úrady v Banskej Štiavnici odstránili pamätnú tabuľu piaristického mnícha Imre Erdősiho, hrdinu z Braniska. Známa postava maďarského turistického života vyzvala spolok, aby čo najostrejšie protestoval proti tomuto opatreniu a presadil aspoň to, aby pamätná tabuľa „bola umiestnená v archeologickom múzeu“. Člen výboru Tihamér Vörös však schladil rozbúrené vášne a signalizoval, že akýkoľvek krok je zbytočný. Mestský archivár Béla Baker totiž „v takýchto prípadoch vždy umiestni predmety, ktoré súvisia s minulosťou mesta a maďarskou históriou, do bezpečia. V tejto veci ho inak osloví.“ Vášne po týchto slovách opadli a členovia výboru sa od radosti, že sa vec vyriešila, rozhodli, že v prejavoch počas osláv blížiaceho sa národného sviatku, najmä vo vystúpení Anny Liszkay, vyzdvihnú Erdősiho rolu.²⁸ Pamätná tabuľa piaristického kňaza sa aj dnes nachádza v mestskom múzeu v Banskej Štiavnici.

Bakerovo meno sa neobjavuje len v tejto súvislosti: mestský archivár a strážnik v múzeu ponúkal svoje služby maďarským turistom, ktorí navštívili mesto, aj ako sprievodca, aktívne sa zapájal do miestneho spoločenského života, ako aj maďarského vedeckého života.²⁹ Baker sa narodil v roku 1883, jeho otec Alajos bol uznávaný mestský fotograf, ktorý sa narodil v juhomoravskej Břeclavi a do Banskej Štiavnice sa z Mikulova presťahoval okolo roku 1886.³⁰ Jeho syn maturoval v roku 1902. Začal študovať na filozofickej fakulte budapeštianskej univerzity, no v roku 1903 po smrti svojho otca štúdiá prerušil, vrátil sa do mesta a prevzal rodinný fotoateliér. Neskôr sa na univerzitu vrátil a štúdium ukončil v roku 1907. Od roku 1909 pracoval v mestskom múzeu. Počas svetovej vojny slúžil na Balkáne, učil v Šabaci a v roku 1918 ukončil vojenskú službu ako tlmočník spoločnej armády v Belehrade. Vrátil sa do rodného mesta a od 1. novembra 1921 bol archivárom mesta a strážnikom v múzeu, od roku 1925 pôsobil ako riaditeľ múzea. Zomrel 1. marca 1941 v Banskej Štiavnici. Jeho príbeh by nemusel byť ničím zvláštny, mohol to byť osud bežného maďarského intelektuála v malom meste, ktorý zložil prísahu vernosti a v pomerne mladom veku skončil vo svojom rodisku, kde si ho vážila trojjazyčná komunita. Bakerov príbeh je pre nás zaujímavý z toho hľadiska, že sa k nemu hlásia najmenej dve, no nie je vylúčené, že aj tri komunity. Na základe informácií od jeho vnuka Platona sám seba najčastejšie volal Adalbert, na základe čoho sa dá predpokladať jeho nemecká identita. Zúčastňoval sa na podujatiach zdecimovaného maďarského spoločenstva, no

²⁸ Zápisnica zo stretnutia spolku Banskoštiavničianov z 5. 12. 1935 (majetok autora). 36. f.

²⁹ Tarczay, Gizella: Az aranygyík városában. In: *Turisták Lapja*, 1932. 289–294. Cituje: Tirts, 1943. 126–129. V jeho pozostalosti sa zachovalo niekoľko listov z jeho vedeckej korešpondencie: SABB–PBS. Osobné fondy. Vojtech Baker. 1. škatuľa. List Bélu Bakera neznámemu adresátovi. Banská Štiavnica, 10. 3. 1924, resp. list Gyulu Loványiho Bélovi Bakerovi, Budapešť, 8. 2. 1940.

³⁰ Tieto informácie autorovi ochotne poskytol Bratislavčan Platon Baker 7. 7. 2009.

zároveň aj neúnavne rozvíjal múzeum. Jeho pamätná tabuľa v štiavnickom starom hrade už niekoľko rokov pripomína práve tieto jeho aktivity. V roku 1983 si sté výročie jeho narodenia pripomenuli spomienkovou konferenciou. Jeho hrob sa nachádza na slovenskej strane cintorína pri Piargskej bráne na parcele, kde odpočívajú najmä miestna inteligencia a politici, ktorí zohrali významnú rolu pri budovaní slovenského národa v meste. Na hrobe Bakera a jeho manželky Blanky Jáhn (1889–1966) je však maďarský nápis. Odpočívajú pri nich aj ich syn: nedávno zosnulý nitriansky inžinier bol pokrstený ako Platon, čo je aj v slovenskom prostredí pomerne neobvyklé meno.

Bakerovu situáciu ďalej komplikuje, že nepoznáme len Vojtecha a Bélu: Adalbert Baker publikoval aj v oficiálnom periodiku *Volkstumsforschungu* karpatských Nemcov, v *Karpathenlande*, ktorý bol od druhej polovice tridsiatych rokov zameraný vyslovene národnosocialisticky. Jeho štúdie však nemali ideologický obsah, venoval sa v nich stredovekým a novovekým dejinám mesta.³¹ Zachované rukopisy mestského archívára poukazujú na to, že kým jeho písaná maďarčina bola bezchybná (zrejme aj vďaka školám, ktoré absolvoval), zatiaľ svoje slovenské a nemecké články neustále opravoval, alebo ich opravovali iní.³² Zistiť, ktoré krstné meno skutočne používal (čo však nehovorí veľa o jeho identite), nám pomôže list z roku 1940, v ktorom ho odosielateľ z Banskej Bystrice oslovuje „Milý Béla!“.³³

Môžeme to azda risknúť a vyššie spomínanú neurčitú hypotézu rozšírime o ďalšiu: základnou udalosťou Bakerovho života, ktorá určila jeho identitu, bolo sťahovanie mestského múzea 16. decembra 1918. Vyslanec *Národného múzea* v Budapešti József Ernyey zobral z mestskej zbierky všetko, čo sa dalo ľahko preniesť; vzal 186 predmetov a 49 položiek starých spisov, v múzeu nechal z hodnotnejšieho materiálu len staré delá a niekoľko zástav. Bakera – na základe zachovaných fragmentov jeho spisov – aj po rokoch zamestnávala otázka presunu najhodnotnejších exponátov múzea: na túto udalosť poukázal v roku 1930, dokonca aj v roku 1938. Nad rámec toho, že zotrvanie v meste po *prevrate* zlepšilo aj jeho existenčnú situáciu, neustále ho zamestnávala otázka odvozu

³¹ Baker, 1928. 65–80, 118–125, 166–178.; Baker, 1931. 106–122.; Baker, 1932a. 27–30.; Baker 1932b. 54–57.; Baker, 1936. 9–16, 41–49, 67–72.; Baker, 1937. 3–11. O *Karpathenlande* viď Zückert, 2008. 147–160.

³² Dobrým príkladom je rukopis o dejinách mesta z roku 1929: SABB–PBS. Osobné fondy. Vojtech Baker. 1. škatuľa: Kapitoly z dejín stavebných pamiatok mesta B. Štiavnica.

³³ Tamže. List Karola Kiszelyho Bélovi Bakerovi, Banská Bystrica, 16. január 1940. Zaujímavosťou listu je, že po rozlúčkovom slovnom spojení „tvoj starý“ sa autor listu lúči výrazom „Heil!“. V liste Bakerovi odporúča do pozornosti budapeštianskeho učiteľa Gyulu Loványiho, ktorého sme vyššie už spomínali.

mestských pamiatok, ktoré zbieral aj on, pričom na základe kontextu jeho citátov s týmto postupom spravidla nesúhlasil. Na základe Bakerovej celoživotnej cesty nemôžeme vylúčiť, že bol angažovaným a oddaným prívržencom odhaľovania a dokumentovania histórie mesta. V jeho prípade ide – zrejme – o taký lokálpatriotizmus, ktorý prekračuje rámec obvyklých národných diskurzov.

III. Lekár

Podtitul môže byť zavádzajúci: nižšie by som chcel myšlienku z úvodu štúdie ilustrovať na príklade troch generácií východoslovenských Židov. Medzi autorami spomienok alebo v ich príbuzenstve je aj mnoho lekárov.

Miklós Atlasz (1891–1982), lekár v Bardejovských kúpeľoch, jeden z aktérov „strieborného veku“ kúpeľov, ktorý bol pre ne pripravený priniesť akúkoľvek obeť, vo svojich memoároch píše, že prešovský advokát Mór Rosenberg, jeden z pilierov šarišskej strany nezávislosti v roku 1903 počas odhalenia sochy cisárovnej Alžbety vypísal vojenskú kapelu, ktorá hrala Gott erhalte.³⁴ Nie je to síce stotožnenie sa s maďarskými „národnými cieľmi“, no signalizuje to vzťah k maďarskému nacionalizmu 19. storočia. V Atlaszových memoároch sa rysuje kariéra príslušníka inteligencie úzko prepojeného s maďarským kultúrnym svetom, ktorý sa oboznámil aj so sionizmom, pričom sa vzdialil od tradičného politizovania maďarskej strednej triedy (vníma ju však s istým uznaním). Lekár, autor memoárov, ako referenčné osobnosti kultúry uvádza aj Adyho a Máraiho, a nie – povedzme – Gejzu Vámoša (z hľadiska povolania takisto kúpeľný lekár), jediného významnejšieho slovenského spisovateľa židovského pôvodu, ktorý napriek svojej čiastočnej maďarskej socializácii písal v masarykovskom Československu svoje diela po slovensky.³⁵ Tým sa líšil od väčšiny maďarsko-židovských tvorcov na Slovensku, napríklad Illésa Kaczéra, Erzsi Szenes, Ernő Sebesiho, ktorý naďalej tvorili po maďarsky a považovali sa za súčasť maďarskej literatúry. V Atlaszových memoároch sa Slováci objavujú ako nevďační pacienti alebo posmievať sa deti, ktoré vykrikujú protižidovské heslá, jeho identita sa v tomto prípade javí ako pomerne jasne vyhranená.

Iná je situácia ohľadne autorov spomienok, ktorí patria do generácie jeho detí. Príbeh rodiny Marty Jakobovičovej v tlačenej podobe nevyšiel. Je zverejnený na stránke centropa.hu (jej podtitul znie: Životné príbehy Židov v 20. storočí), ktorá

³⁴ Atlasz, 1968. 31–32.

³⁵ O ňom viď: Roberts, 2005. 137–148.

návštevníkom ponúka tisícky fotografií, tucty židovských životných príbehov z Karpatskej kotliny s dôkladnými poznámkami, odbornou literatúrou, slovníkom, bibliografiami a zbierkou internetových adries.³⁶

Marta Jakobovičová sa narodila v roku 1923 v Humennom, kde žila aj v čase zrodu rozhovoru (február 2005).³⁷ Jej otec bol zememerač a hlásil sa k neologickej komunite v meste. Stará pani v rozhovore spomína, že doma sa rozprávali po maďarsky (keďže jej otec nevedel dobre po slovensky) a často chodili na dovolenky k príbuzným v Maďarsku. Dokonca rodina v roku 1943, kedy bola už ich situácia na Slovensku neznesiteľná, previezla svojich mladých členov do Maďarska, kde zostali do nemeckej okupácie, potom sa vrátili na Slovensko, kde sa do konca vojny ukrývali. Mladá dievčina po vojne vyštudovala lekársku univerzitu v Plzni, potom pracovala najmä vo svojom rodnom meste, jej manžel bol Čech, s ním sa rozprávala po slovensky, s deťmi zasa raz po slovensky, inokedy po maďarsky. Marta Jakobovičová bola už pred vojnou členkou mládežníckej sionistickej organizácie Hašomer Hacair, no po prevzatí moci komunistami v roku 1948, najmä v zdecimovanej humenskej komunite, sa možnosti náboženského života a rozvíjania židovskej identity oklieštili alebo zanikli. Rodina na základe rozhodnutia rodičov neodišla do Izraela, ale zostala v meste. Z rozhovoru s ňou, ktorý na jej žiadosť jeho autori pripravili v maďarčine, jednoznačne vyplýva: kultúrnym vzorom pre starú lekárku boli Česi, Praha bola mesto, na ktoré s nostalgiou a bolesťou spomína, najmä po rozdelení krajiny v roku 1993. Vlastnú identitu v rozhovore jednoznačne spája so skupinovými zážitkami (početnosťou): „V tomto regióne je židovská národnosť podľa mňa neznámy pojem, preto sa hlásim k slovenskej národnosti. Považujem to za prirodzené, nemôžem sa považovať za Maďarku, no ani za Židovku.“

Nastúpenie na cestu disimilácie a následné ustrnutie podobne dobre ilustrujú aj rozhovory z knihy Évy Kovács. Takmer paralelné hlasovanie za Maďarskú národnú stranu a komunistov alebo Židovskú stranu (v období Československej republiky) sa z hľadiska sterilného chápania politických dejín javí ako nezlučiteľné, so sionizmom je zasa nezlučiteľné hlásenie sa k maďarskej identite a s renesanciou hebrejštiny používanie maďarčiny v náboženskej obci alebo samotnej Židovskej strane. „Napriek sionizmu sme boli veľkí Maďari,“ – hovorí jeden z opýtaných, pričom v jeho slovách, podobne ako vo vetách jeho druhov, nájdeme mnoho ďalších referencií, ktoré prezentujú odklon od vžitých, kanonizovaných foriem identity.³⁸

³⁶ Vynikajúca a užitočná stránka vznikla pod vedením Eszter Andor a Dóry Sárdi.

³⁷ www.centropa.hu Autormi rozhovoru sú Martin Korčok a Zuzana Pastorková.

³⁸ Kovács, 2004. 146. (Rozhovor s Jenő Silberom).

Podobne ako Jakobovičová aj István Weiszlovits, izraelský novinár známy pod menom Yehuda Lahav, sa narodil v roku 1930 v rodine mešťanov a inteligencie ako syn lekára. Vo svojich spomienkach spomína príbehy prešovskej židovskej rodiny z medzivojnového obdobia, pre ktorú bola typická trojjazyčnosť. Doma sa rozprávali po maďarsky, s výnimkou fräulein (s ňou po nemecky) a vonku na ulici s deťmi bola v tridsiatych rokoch v móde už skôr slovenčina.³⁹ Židovské deti športovali v židovskom futbalovom družstve a vlastenectvo malého Istvána dôkladne preverili dva zážitky z Maďarska. Ako šesťročný bol na prázdninách v Siófoku, kde si z neho v penzióne uťahovali ako „z malého Tóta“, respektíve onedlho bol konfrontovaný s udivenými pohľadmi svojich budapeštianskych príbuzných, keď sa žalostne rozplakal nad výsledkom zápasu maďarskej a československej futbalovej reprezentácie 8:3. Holokaust prežil v Maďarsku, potom z Prešova odišiel do Izraela.

Georg Simmel v jednej krátkej stati o „cudzích“ označuje za jedného z nositeľov cudzosti „obchodníka“, podľa neho sú dejiny európskych Židov dobrým príkladom skupiny zmietanej v dichotómii blízky – vzdialený. Cudzí sa síce viaže ku skupine „neorganický“, no predsa len je jej súčasťou, a pre každý vzťah je nejakým spôsobom typická blízkosť a vzdialenosť, ktoré „v osobitných proporciách a vzájomnom napätí určujú špecifický a formálny vzťah k »cudziedmu«“.⁴⁰ Z tejto vzdialenosti vyplýva objektivita cudzieho, keďže je v opozícii voči jednostrannosti skupiny. Simmel zdôrazňuje, že to neznamená vzdialenosť alebo neúčast, ale „jedinečný útvar“ medzi indiferentnosťou a angažovanosťou, vzdialenosťou a blízkosťou. Táto objektivita je – podľa Simmela – zároveň aj jednou z podôb slobody a cudziemu umožňuje, aby aj blízke vzťahy vnímal z vtáčej perspektívy (preto môže byť terčom hnevu spoločenstva). Azda sloboda chápaná v simmelovskom duchu môže v zrkadle týchto židovských životných dráh znamenať aj výber rôznych foriem existencie, identít alebo ich relativizáciu.

* * *

Vonkoncom nechcem tvrdiť, že vyššie spomínané životné dráhy sú varianty rovnakej identity: identita zrodená z narcistických dôvodov evidentne nie je tožná s identitou, ktorá vznikla z prehĺbenia lokálno-regionálneho povedomia alebo ďalšou metamorfózou „pocitu cudzosti“. Týmito tromi príkladmi – ktoré

³⁹ Lahav, 2003. 20–21.

⁴⁰ Simmel, 2004. 56–60. Takto chápaný Cudzí je blízkym príbuzným „Prechádzajúceho“ (Átkelő) Tamása Gáspára Miklósa, ktorý je protipólom nacionalistického, poetickým vyjadrením metafory cudzieho. Tamás, 1999. 47–49.

môžu pôsobiť improvizovane – som sa snažil prezentovať varianty vzťahu k maďarskej identite: odmietnutie, pozitívny, ako aj viac-menej indiferentný vzťah.

Snažil som sa o to v prvom rade preto, lebo priveľmi striktné vymedzené politicko-historické pojmy len veľmi zriedkavo berú ohľad na zmeny, formy, silu alebo korene identity jednotlivca. Dynamicky sa meniace stavy bytia, reflektujúce individuálne životné situácie, v ktorých možno nie je identita prvoradé hľadisko, považujú totiž za nemenné a za opísateľné našimi zdedenými pojmami. Je síce nesporné, že spoločenské vedy sú v mnohých prípadoch nútené pracovať so svojvoľným pojmovým aparátom, no azda by nebolo neužitočné mať na zreteli aj vyššie spomínané momenty. Čo si tradičné pojmy politický alebo/a kultúrny národ dokážu počať s tými, ktorí prekročiac základnú ideu obdobia reformy „národ žije vo svojom jazyku“ po maďarsky hovoria, že sa za Maďarov nepovažujú? Lebo sa im stali krivdy, lebo sa inak socializovali, lebo počas života prijali rozhodnutie, že chcú byť členmi iného národného spoločenstva? Lebo – prípadne žijúc svoje všedné dni mimo maďarského jazykového prostredia – nie sú ochotní zobrať na vedomie očakávanie maďarského politického alebo kultúrneho spoločenstva?

V duchu týchto myšlienok by azda bolo prehnané považovať etnickú identitu za „nedobrovoľnú kazajku“,⁴¹ ako to urobil George Devereaux: v strednej a východnej Európe je etnická identita dôležitá charakteristika, ktorá sa často prejavuje počas bežného života, no v istých prípadoch do istej miery jednotlivca „uzatvára“, obmedzuje ho v tom, aby bezo zvyšku prežíval svoje iné identity.

Verejná mienka, ktorá má odstup od spoločenských vied, automaticky považuje prítomnosť foriem správania, ktoré sú považované za nezlučiteľné, za „poruchu identity“, pričom subjekty „s poruchou“ to tak vnímajú len veľmi zriedkavo. Jedinou výnimkou v tomto ohľade – tento názor podporuje časť médií – je len to, ak osoba s maďarským „pôvodom“ žije v zahraničí, podľa možnosti v západnej Európe alebo zámorí. No o státisícoch ľudí žijúcich v Karpatskej kotline, ktorí majú aj maďarských predkov, dokáže verejnosť hovoriť len ako o „strategických dušiach“. Maďarské spoločenské vedy sa im nevenujú, alebo sa im venujú len marginálne, pričom títo ľudia ovládajú jazyk (čo je jedna zo základných podmienok identity), ich vzťah k Maďarom je buď odmietavý alebo pozitívny či indiferentný – no v sčítaní ľudu uvádzajú, že sú Slováci.⁴² Aktualizujúc svoju tézu: veľkou otázkou maďarskej politiky v budúcnosti bude to, čo si počne s touto situáciou, čo dokáže jednotlivo a skupinovo povedať ľuďom s čiastočným

⁴¹ Erős, 2001. 78–81.

⁴² O tomto jave na Slovensku vid' Rabec, 2005. 49–54.

maďarským pôvodom, ktorí žijú v našom okolí. Aký bude ich obraz Maďarska? Bude možné (nanovo) vytvoriť sekundárne väzby, také cítenie a myslenie, ktoré posilní pozíciu Maďarska v strednej Európe?

Skratky a literatúra

1. Nepublikované pramene

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

K 64 – Külügyminisztérium. Politikai osztály rezervált iratai

P 4 – Andrássy család

SABB PBS – Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica

2. Publikované pramene

Atlasz, Miklós: *Az élet forrásai*. Tel-Aviv, 1968.

Baker

1928 Baker, Adalbert: Hieronymi Salii, Waldbürgers auf der Schemnitz Verlassenschaft anno 1555. In: *Karpathenland*, 1. (1928)

1931 Baker, Adalbert: Schemnitz zur Zeit der Türkenherrschaft. In: *Karpathenland*, 4. (1931)

1932a Baker, Adalbert: Die Kammergrafen von Schemnitz anno 1365–1873. In: *Karpathenland*, 5. (1932)

1932b Baker, Adalbert: Die Stadtrichter von Schemnitz anno 1275–1869. In: *Karpathenland*, 5. (1932)

1936 Baker, Adalbert: Beiträge zum Geistesleben der Schemnitzer Waldbürger im 15. bis 17. Jahrhundert. *Karpathenland*, 9. (1936)

1937 Baker, Adalbert: Schemnitzer Newezeitung. Im 1540–1541 Jar. In: *Karpathenland*, 10. (1937)

Erba Odescalchi

1991 Erba Odescalchi, Sándor: *Testamentum I*. Budapest, 1991.

Odescalchi-Škultéty

1925 Odescalchi, Livio-Škultéty, Jozef: *Zástava veje! Leng a zászló! – Slovo Slovákom od národa svojho odvráteným. Szózat a nemzetüktől elszakadt szlovákokhoz*. Turčiansky Sv. Martin, 1925.

Odescalchi

1987 Odescalchi, Eugénie: *Egy hercegnő emlékezik*. Budapest, 1987.

Pesti Napló, 1939.

Prágai Magyar Hírlap, 1923.

Szabó

1991 Szabó, Dezső: A magyar középosztály megteremtése, resp. A magyar paraszt. In: *Egész látóhatár*. I. zv. Budapest, 1991.

Tirts

1943 Tirts, Rezső (red.): *A magyar turista kultúra keletkezése és a Szittnya-Osztály Selmechányán. Trianon előtt az ezeréves Nagymagyarországban*. Budapest, 1943.

3. Odborná literatúra

Bakó

2004 Bakó, Tihamér: *Titkok nélkül. Lélektani vizsgálódások az öngyilkosságról*. Budapest, 2004.

Bárdi

2006 Bárdi, Nándor: A szükség mint esély. II. rész. In: *Kommentár*, 1. (2006) č. 6.

Brubaker

1999 Brubaker, Rogers: The Manichean Myth: Rethinking the Distinction Between «Civic» and «Ethnic» Nationalism. In: *Nation and National Identity: The European Experience in Perspective*. Eds.: Kriesi, Hanspeter et alii. Zürich, 1999.

2005 Brubaker, Rogers: Csoportok nélküli etnicitás. In: *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Kántor, Zoltán–Majtényi, Balázs (red.). Budapest, 2005.

Dieckhoff

2004 Dieckhoff, Alain: Egy megrögzöttség túlhaladása – a kulturális és a politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése. In: *Nacionalizmuselméletek*. Red.: Kántor, Zoltán. Budapest, 2004.

Erős

2001 Erős, Ferenc: *Az identitás labirintusai*. Budapest, 2001.

Gellner

1995 Gellner, Ernest: A nacionalizmus és a komplex társadalmak kohéziójának két formája. In: *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Bretter, Zoltán–Deák, Ágnes (red.). Pécs, 1995.

Gyurgyík

2005 Gyurgyík, László: Az asszimilációs folyamatokról és nemzetiségváltásról a szlovákiai magyarság körében végzett vizsgálatok alapján. In: *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Kántor, Zoltán–Majtényi, Balázs (red.). Budapest, 2005.

Kovács

1981 Kovács Endre: *Korszakváltás*. Budapest, 1981.

2004 Kovács, Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között*. Dunajská Streda, 2004.

Lahav

2003 Lahav, Yehuda: *Sebhelyes élet*. Budapest, 2003.

Örkény

2004 Örkény, Antal: A magyar nemzettudat változása az elmúlt évtizedben. In: *Nemzet a társadalomban*. Red.: Fedinec, Csilla. Budapest, 2004.

Rabec

2005 Rabec, István: Titkos magyarok. A nyelvvesztés és az identitásvesztés összefüggései. In: *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. Red.: Vörös, Ferenc. Budapest, 2005.

Roberts

2005 Roberts, Dagmar: Gejza Vámoš – A Case Study of Jewish Assimilation in Inter-war Slovak Literature. In: *Neohelicon*, 32. (2005) č. 1.

Romsics

2004 Romsics, Gergely: A magyar történelem völkisch ábrázolásai. In: *Rubicon*, 15. (2004) č. 11.

Simmel

2004 Simmel, Georg: Exkurzus az idegenről. In: *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridáig*. Red.: Biczó, Gábor. Debrecen, 2004.

Szabó

2004 Szabó, Miklós: *Az újkonzervativizmus és jobboldali radikalizmus története 1867–1918*. Budapest, 2004.

Szarka

2004 Szarka, László: *Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák*. Budapest, 2004.

Tamás

1999 Tamás, Gáspár Miklós: A nacionalizmus mint rejtjel és metafora. In: Tamás, Gáspár Miklós: *Törzsi fogalmak*. I. zv. Budapest, 1999.

Zückert

2008 Zückert, Martin: Veda a „riadenie identity“. „Sudetonemeckí“ etnografi a ich vzťah k Slovensku na príklade časopisu *Karpathenland* (1928–1938). In: *Historický časopis*, 56. (2008) č. 1.

Preklad: Galina Sándorová